

Esiunkarin ”permiläisistä” piirteistä*

Siitä saakka kun Miklós Zsirai esitti oletuksen permiläisten kielten puhujien ja esiunkarilaisten välisestä historiallisista yhteyksistä näiden kansojen kielissä esiintyvien hämmästyttävien äänne- ja muoto-opillisten yhtäläisyyksien perusteella (Fgr. Rok. 147—8), on meillä Unkarissa ja myös muualla yhä useampi tutkija kohdistanut huomionsa tämän kysymyksen selvittämiseen.

On kuitenkin todettava, että olemme vielä kaukana tämän verraten monisyisen kysymyksen täydellisestä ja lopullisesta, kaikkia tyydyttävästä ratkaisusta huolimatta äärimmäisiä kantoja edustavien E. Moórin ja E. Itkosen polemiikista (FUF XXXII Anz. 67—; XXXIII Anz. 54—). Tähänastisten tähän kysymyspiiriin liittyvien tutkimusteni aikana on minussakin herännyt se ajatus, jonka selvimmän on ilmaissut Pais: »— — jo hyvän aikaa olen aavistanut, että tähän suuntaan jatkuvasti etenevä tutkimus voi tuoda paljonkin ja merkitykseltään huomattavaa uutta tietoa suomalais-ugrilaisten kielten välisestä suhteista ja suomalais-ugrilaisten kansojen esihistoriasta sekä unkarin kielen ja unkarin kansan historian eri vaiheista»¹ (NyK LVIII 202).

Unkarin kielihistoriallinen ja esihistoriallinen tutkimus ei voi sivuuttaa tätä kysymystä, kuten osoittavat paitsi viisikymmenluvun alussa käyty esihistoriaa koskenut kiista myös tämän jälkeen ilmestyneet kantaunkarin äännehistorian kysymyksiä käsittelevät synteetit ja erikoistutkimukset. Tarkoitin ensisijaisesti E. Moórin erittäin mielenkiintoisia ja herätteitä antavia tutkimuksia², joissa hän hahmottaa monessa suhteessa tähänastisista tutkimustuloksista poikkeavan kuvan sekä unkarin kansan muodostumisesta että unkarin kielen konsonanttijärjestelmän kehittymisestä. Haluan mainita myös Péter Hajdún³ ja E. Molnárin⁴ tutkimukset sekä äskettäin ilmestyneet Gy. Lakón⁵ ja G. Bárczin⁶ paljon ajatuksia herättävät kirjoitukset. Näissä käsitellään sellaisia kantaunkarin klusiilien historiaan liittyviä ilmiöitä (sanan-

* Esitelmä Suomalais-ugrilaisen Seuran kokouksessa 18. 5. 1963.

¹ Harvennus kirjoittajan.

² A magyar nyelvtörténet őstörténeti vonatkozásai, Nyr LXXII 8, 49, 106, 242—; Die Ausbildung des ungarischen Konsonantismus, ALH II 1—, 355—; Die Ausbildung des ungarischen Volkes im Lichte der Laut- und Wortgeschichte, ALH VI 279—, VII 147—, VIII 63, 249—, IX 117—, X 388—.

³ A magyarság kialakulásának előzményei. Budapest 1953 = MKE; Finnugor népek és nyelvek. Budapest 1962.

⁴ A magyar nép őstörténete. Budapest 1954 = Őstört.

⁵ Unkarin kielen sananalkuisista soinnillisista klusiileista. Jyväskylä 1959 = Soinn. klus.

⁶ A finnugor zárhangok ősmagyar kori történetéhez MNy LVIII 3—, saksaksi: Zur Geschichte der finnisch-ugrischen Verschlusslaute in ungarischer Zeit (SUST 125 s. 11—).

alkuisten konsonanttien soinnillistumista, sanansisäisten ja sananloppuisten muuttumista spiranteiksi ja niiden täydellistä katoa, nasaalien katoa, denasaloitumista jne.), jotka esiintyvät täysin samanlaisina permiläisissäkin kielissä.

Eri kysymys on kuitenkin, onko näiden ja muiden leksikaalisten ja morfologisten yhtäläisyyksien perusteella oletettava esiunkarin permiläispiirteiden aiheuttajiksi erittäin syvällisiä yhteyksiä (permiläis-unkarilaista yhteisaikaa, kaksikielisyyttä)⁷ vai — mikä on todennäköisempää — pitemmän aikaa kestäneitä milloin höllempiä milloin kiinteämpiä kosketuksia. Tähän jälkimmäiseen mahdollisuuteen on jo Bárczi eräässä varhemmassa tutkimuksessaan (MNY XXXIX 287—288) viitannut. Hänen mukaansa uralilaisesta alkukodista länttä kohti vaeltaneen suomalais-permiläisen ryhmän itäisen siiven muodostaneilla permiläisillä on kauan ollut välitön, joskin höllä yhteys ugrilaisen ryhmän länsihaaraan, siis unkarilaisiin (tarkemmin: esi-unkarilaisiin). Tätä Bárczin hedelmällistä ajatusta on sittemmin täydentänyt hyvin olennaisesti Péter Hajdú, joskin hänellä unkarilais-permiläisiin yhtäläisyyksiin on verraten varovainen kanta. Koska nämä yhteiset piirteet esiintyvät obinugrissa aivan vähälukuisina, hän päätelee tästä permiläis-esiunkarilaisten kosketusten olleen intensiivisimmillään silloin, kun suomalais-volgalaisen ryhmän vetäytyttyä länttä kohti nykyisten permiläisten kansojen edeltäjät vielä kauan elivät yhdessä ugrilaisesta haarasta eronneiden länttä ja lounasta kohti liikehtivien esiunkarilaisten kanssa (MKE 45—6). Tämä hitaasti tapahtunut ero ja permiläis-esiunkarilaiset kosketukset voidaan ajoittaa ajanlaskuamme edeltäneelle ensimmäiselle vuosituhannelle, käsitykseni mukaan seitsemänneltä kolmannelle vuosisadalle⁸ ulottuneen ananjino-kauden keskivaiheille.

Näiden kosketusten ajankohdan perusteella voidaan niiden paikkakin suurin piirtein määrittää. Miten tutkijain käsitykset alkukodin sijainnista poikkeavatkin toisistaan, sijoittavatpa he alkukodin Sisä-Asiaan, Uralin seuduille tai kuten nykyisten tutkimusten perusteella näyttää todennäköisimmältä Keski-Puolan ja Okan väliselle alueelle⁹, joka tapauksessa ananjino-kulttuurin kansan asuma-alueesta kaikki ovat yhtä mieltä. Tätä aluetta on Uralin läntisen (ja ehkä itäisenkin) rinteiden sekä Kaman ala- ja keskijuoksun välinen seutu¹⁰. Täällä elivät jo toisen ajanlaskuamme edeltäneen vuosituhannen keskivaiheilta, pronssikauden alusta lähtien unkarilaistenkin esi-isät, ja täältä he vetäytyivät hitaasti länttä ja lounasta kohti aina Volgan mutkaan saakka jääden kuitenkin kokonaan Volgan oikeanpuoleiselle rannalle. Tämä muinainen asuma-alueemme (johon Gy. Lászlókin viittaa, mt. 28—, 190) ulottui leveänä vyöhykkeenä etelävogulien asuinseuduilta Volgan kasanilaisalueille asettu-

⁷ E. Moór, Nyr LXXII 242—; ALH II 414—29, IX 133—; NyK LIV 75—95; D. Pais, Nyék törzsnevünk és ami körülötte lehetett, MNY XLIX 278—93; Nyelvt. Ért. V 55—; Gudkova-Senkevič, К проблеме происхождения родственных групп и семей языков: Сов. этн. 1951/2 190—.

⁸ Lasik ajoittaa 8.—2. vuosisadalle: ”Происхождение народа Коми” (Syktyvkar 1961) 17—.

⁹ Gy. László, Óstörténetünk legkorábbi szakaszai 69, 193.

¹⁰ Zsirai, Fgr. Rok. 116; Ligeti, A magyarság őstörténete 40; Hajdú, MKE 43, Fgr. népek és nyelvek 90; E. Molnár, Óstört. 87—; Gy. László, mt. 190; Lasik, mt. 17.

neiden permiläisten luo.¹¹ Täten siis permiläisten kielten ja esiunkarin yhtäläisillä on historiallinen, kulttuurihistoriallinen ja maantieteellinen tausta. Ja vaikka mainituissa selitysyrytyksissä, kielentutkijain, historioitsijain, muinaistutkijain ja kansatieteilijäin todisteluuissa on ja kai tuleekin olemaan kiistanalaisia kohtia, ei silti koskaan voida vaieten sivuuttaa todettuja kielellisiä yhtäläisyyksiä. Niitä ei liioin voi jättää huomiotta tutkittaessa suomalais-ugrilaisten kielten läheisempiä tai etäisempiä sukulaisuussuhteita tai esiunkarin vaiheita. Varsinkaan niitä ei voi pitää satunnaisesti (vrt. Itkonen, FUF XXXII Anz. 72—) tai paralleelisen kehityksen tietä syntyneinä.

Nykyisin kielitiede on ottanut jo paljon varovaisemman asenteen »satunnaisiin» yhtäläisyyksiin nähden, kun on selvinnyt, että suomalais-ugrilaisten ja indoeurooppalaisten kielten välisiä, uralaltalaisia ja uralilais-jukagiirilaisia yhtäläisyyksiä ei suinkaan voi pitää sattumaan perustuvina, vaan joko muinaisen kielisukulaisuuden tai erittäin kiinteiden yhteyksien kielellisinä todisteina.

Kuinka paljon suurempi varovaisuus tähän sattuma-selitykseen nähden onkaan siis tarpeen otettaessa kanta permiläis-ugrilaisiin (lähemmin permiläis-esiunkarilaisiin) yhtäläisyyksiin.

Tähänastisissa Bárczin luomia (MNY XXXIX 287—8, MNY XLIII 83) suuntaviivoja noudattavissa tutkimuksissani olen tullut siihen käsitykseen, että kantapermiläisten ja esiunkarilaisten pitkäaikainen maantieteellinen ja kulttuurihistoriallinen (ananjino-kulttuuri) naapuruus on jättänyt kieleen suomalais-permiläisestä yhteisajasta saakka säilyneistä välittömistä yhteyksistä todistavat selvät jäljet, jotka ovat vielä voimistuneet suomalais-permiläisen yhteyden katkettua.

Tämän vuorovaikutuksen kielellisiä jälkiä tutkiessani päädyin unkarin *-ni*-infinitiivisuffiksiin alkuperästä esittämäni käsitykseen (MNYjár. V 126—; SUSA 62/2).

1. Seuraavassa tarkastelen unkarin denasalisaatiokysymystä; täysin samanlaisenaahan tapaamme tämän ilmiön myös permiläisistä kielistä.

Niissä kuten unkarissakin sgr. **mp*, **nt*, **ŋk* ja **ńć* (? < **ńś*) -yhtymästä on aikojen kuluessa nasaali kadonnut ja klusiili soinnillistunut (**mp* > *b*; **nt* > *d*; **ŋk* > *g*; **ńś* [*ńć*] > *ź* [*dź*]).

Tosin samanlaisia ilmiöitä esiintyy myös muissa sukukielissä ja vieraissakin kielissä, kuten Erkki Itkonen on huomauttanut (FUF XXXII Anz. 72). Tämä tendenssi ei kuitenkaan missään muualla ilmene näin yhdenmukaisena, mitä tulee tämän äännekehityksen kronologiaan ja laatuun¹².

¹¹ E. Moórin olettamassa ns. »uralilaisessa» alkukodissa esipermiläisten ja -ugrilaisten alueiden järjestys on suunnilleen tämä sama (ALH VI 341) 4. ja 3. vuosituhannella sattuneita suuria kuivuuskausia seuranneiden länteen suuntautuneiden vaellusten jälkeen (mt. VII 153—). Hänen olettamansa vaelluskaudet, eroamiset ja jälleen kohtaamiset olisivat edistäneet kielten differentioitumista paljon suuremmassa määrin kuin Moór ajattelee (mt. VII 158). On ehdottomasti kiistettävä se mahdollisuus, että pitkäköjen eroaikojen jälkeen toistensa naapuruu-teen uudelleen joutuneiden esipermiläisten ja -ugrilaisten kielten välillä olisi vallinnut vain murteenomainen ero. Samasta syystä ei liioin se Erik Molnárin ajatus ole vakuuttava, että suomalais-permiläinen haara olisi 2. vuosituhannen puolivälissä vaeltanut Sisä-Aasiasta Uralin tälle puolen ugrilaisten jäädessä Länsi-Siperiaan, kunnes molemmat ryhmät ananjino-kaudella uudelleen kohtasivat (Östört. 81—, 90—).

¹² Valintani osui tämän äänneopillisen ilmiön selvitykseen siitä syystä, että se liittyy läheisesti sanansisäisten ja -alkuisten soinnillisten klusiilien kehitykseen (tästä ks. Lakó, Soinn. klus.

Vaikka sukukielten vastaavien ilmiöiden kehitysvaiheissa onkin samoja ja vaikka niiden selityksissä esiintyvätkin samat periaatteet (esimerkiksi konsonanttiyhtymien ja -kasautumien eliminoiminen, energiansäästö, tuntemattoman substraatti- tai adstraattikielen vaikutus jne.), ei niitä kuitenkaan voi pitää suomalais-ugrilaisena perintönä seuraavassa luonnehdittavien suurten erojen vuoksi.

a) Itämerensuomalaisissa kielissä — oletettavasti kantasuomen peruna — denasalisaatio-ilmio ulottuu *ns*-yhtymään (sporadisesti *nt*:hen), mutta lopputulos on eri kielissä erilainen.

Karjalassa ja pohjoisvepsässä *n* muuttuu nasoo-raaliseksi vokaaliksi, joka muodostaa edeltävän vokaalin kanssa diftongin, esim. karj. *kañža* (o: *kaqža*) 'kansa'; *peñžas* 'pensas'; vepsP *kaqz* 'perhe' (< **kansa*); *soqzar* 'kirppu' (< **sonsar*) jne. Etelävepsässä nasaali säilyy ja sitä voi seurata lyhyt klusiilinen lisäke, esim. *sonzar* ~ *son^dzar* 'kirppu'; *penzaz* ~ *pen^dzaz* 'pensas' jne.

Vatjassa, virossa ja liivissä kehitys on edennyt askelen kauemmaksi. Nasoo-raalinen vokaali on sulautunut edeltävään ja pidentänyt sen, esim. vatj. *kāsa* 'mukaan, mukana' (< **kansa*); *māzikaz* 'mansikka'; vir. *maasikas* 'mansikka'; *lāäs* 'lounas' (< **länsi*); liiv. *āz*, *āzāz* 'korva (saavin, sangon)' (< **ansa*); *māškāz* 'mansikka'. Suomessa ja aunuksessa *n* on säilynyt, esim. suom. *kansa*, *kansi*; *mansikka*; aun. *kanzi* 'kansi'; *onzi* 'onsi' (Setälä, ÄH 361—4)¹³.

Edellisissä esimerkeissä *ns*-yhtymä esiintyi ensimmäisen ja toisen tavun rajalla. Sporadisena sama ilmio esiintyy muutamissa johto- ja taivutuspäätteissäkin. Tämä on kuitenkin myöhempi ilmio ja johtuu pyrkimyksestä välttää sananloppuista konsonanttiyhtymää, esim. ordinaalilukusanojen päätteessä suom. *kolmas* < *kolmansi*, itämurteissa myös *kolmaas*; possessiivisessa taivutuksessa: *kirjas* = *kirjansa*. Esimerkkejä itäisistä itämerensuomalaisista kielistä ks. Setälä, ÄH 364—7; Hakulinen, ib.

b) Lapissa nasaalin ja homorgaanisen klusiilin ja affrikaatan yhtymissä on tapahtunut denasalisaation kaltainen assimilatio kaikissa murteissa turjan- ja kildinilappia lukuun ottamatta. Esim. lP *kuödde* 'kantaa' ~ suom. *kanta-* (mordv. *kando-* 'id'); lP *ēemet* 'emäntä' ~ suom. *emäntä* (NyH⁷ 40).

c) Sama ilmio näkyy samojedissaakin, esim. vog. *vāηχä* 'kuoppa, hauta', ostjP *vonχlem* 'behauen', E *wanχ* 'kuoppa' ~ samJur. *vāk*: *pāuwanvak* 'niska (niska-kuoppa)', samT *bāηka* 'kuoppa, pesä', samJen. *baggabo*, *baggoddabo* 'kaivaa, kovertaa' jne. (vrt. Gombocz, NyK XXXII 211; Collinder, FUV 44).

d) Myös obinugrilaisissa kielissä denasalisaatio on hyvin yleinen ilmio. Se ei poikkea edellä esitellyistä sukukielten ilmiöistä vain siinä, että se unkarin ja permiläisten kielten tapaan ulottuu kaikkiin nasaalin ja klusiilin tai nasaalin ja spirantin sekä sibilantin yhtymiin (*mp*, *nt*, *ηχ*, *ηγ*, *ńś*), vaan myös siinä, että se esiintyy säännöllisesti sanan lopussa sekä konsonantilla alkavan taivutus- tai johtopäätteen edellä; tuloksena on mitä vaihtelevimpia variantteja, esim. nasaali katoaa: *χump*

19—24) ja suo näin kiinnekohdan soinnillisten klusiilien spirantoitumisen ajoittamiseksi, kuten Bárczi huomauttaakin (MNY LVIII 4). Täten pääsemme lähemmäksi muiden »permiläispiirteiden» selvitystä.

¹³ Muutamissa tapauksissa se on kuitenkin kadonnut, esim. *kattaa* < **kanntadaκ* (vrt. *kansi*); *tuta*, *tuttava*, *tuttu* jne. (Hakulinen, SKRK 2. p. 48).

'vaahto' (VNYj. 103) ~ Kannisto AL *kup* 'aalto', P *kup* 'id.' (SUST XLVI *rāηχ* 'huuto, kiljuminen' (VNGy III/2 s. 401) *rāχnāt* 'hänen huutamisensa' (VNGy III 123); nasaali assimiloituu seuraavaan konsonanttii: esim. P *tāηχ* 'kalan selkäevä' (VNGy II/2 s. 707) ~ (Kann.) So *tā²χ₂χ₂η χ₂l* 'flossenbesetzten Fisch' (WVD I 341); AL *khgnt-* 'löytää' ~ prees.sg. *khattēm* (VNYj. 172—3); nasaalin kadotessa edeltävä vokaali pitenee tai lyhenee, esim. *numpel* 'kohti, luo' ~ *nūpel* 'id.' (VNGy II 675, IV 148, 284); *lūns* 'valitus' ~ transl. *luśśi* (VNYj. 7); *kēnt* 'lakki' (VNYj. 103) ~ KL *ket* 'id.', akk. *ketmē* (VNYj. 103); *ūnsi* 'kahlata, ylittää vesi' ~ *usti* 'viedä veden yli' (VNGy II/2 s. 718). Tietenkin varianttien muodostumisessa on osuutensa paitsi foneettisella asemalla myös murre-eroilla. Samoin on laita ostjakissa, jossa tämä ilmiö on verraten sporadinen ja etupäässä *ηχ*-yhtymässä esiintyvä, esim. vog. *māñχw*, *šaurēp-moñkhw* 'kirveenhamara' ~ ostj. DN *tāiəmoχ* (< *tāiəm moχ*), DT *moχ* jne. 'Axtrücken' (Toivonen, FUF XVI 213); vog. *nāηχ*, *nāηχāl* 'ylöspäin' (VNGy II 673) ~ ostj. (Karj.) DN *nōχ* 'ylös, päälle' jne.; (Karj.—Toiv.) ND *χu'nti* 'äussere Birkenholzlage am Bügel des Bogens' ~ V *k₂u't*: *iōyā₂l-k₂u't* 'obere Birkenholzlage am Bügel des Bogens' ~ vog. (Kann.) So *χūśnā₂* 'der aus Birkenholz bestehende Teil des Bogens' (Liimola, SUST 125 s. 290—1).¹⁴

e) Denasalisaatioilmiöitä esiintyy slaavilaisissa kielissä. Niinpä *am*, *em*-yhtymä muuttuu naso-oraaliseksi vokaaliksi (*ρ*, *α*, *ε*) konsonantin edellä; tämä vastaa niin sanottua lisääntyvän soinnillisuuden periaatetta, jota edellyttää tendensi avotavujen muodostamiseen.¹⁵ Esim. kantaslaav. **ronka* (liett. *ranka*) > muinaisslaav. *roka* (puol. *ręka*) > ven. *pyka*, tšek. *ruka* 'käsi'; kantaslaav. **zombos* (< ieur. **ghombhos*) > muinaisslaav. *zobb* (puol. *zqb*) > ven. *zyb*, tšek. *zub* 'hammas'.

Jo näistäkin esimerkeistä näkyy, että suomalais-ugrilaisissa ja toisaalta slaavilaisissa kielissä esiintyvät denasalisaatioilmiöt eivät ole yhdenveroisia, mutta varsinkaan niitä ei voi rinnastaa permiläisten kielten ja unkarin tendenssinomaisesti toteutuneeseen denasalisaatioon, jota seuraa soinnillistuminen¹⁶ ja joka muutamia sporadisia tapauksia lukuun ottamatta ulottuu kaikkiin nasaalin sisältäviin konsonanttiyhtymiin ja esiintyy kaikissa foneettisissa asemissa (sananvartalossa, päätteen edellä ja päätteessä). Esitän seuraavassa permiläisten kielten ja unkarin denasalisaatiosta esimerkkejä:

**mp* > *b*

Sananvartalossa: unk. *hab* 'aalto; vaahto', vog. *χump*, (Kann.) So *χumb* 'aalto', ostj. *χūmp* 'id.', mordM *kombōldā-*, E *kumboldo-* 'kummuta; aaltoilla', suom. *kumpua-*, syrj. *gibavni* 'scharenweise schwimmen (v. Fischen), wobei das Wasser sich kräuselt' jne. (vrt. NyH⁷ 42; Paasonen, Beitr. 105; FUV 28). Muista etymologioista

¹⁴ Lisäesimerkkejä ks. László Balogh, »A manysi denazalizáció« -nimisestä, v. 1955 kirjoitetusta tutkielmasta (käsikirj.), jossa on erittäin runsas vogulin murteiden denasalisaatio-tapauksia esittelevä aineisto. Tutkimuksessa pohditaan hyvin henkevästi ja monessa suhteessa vakuuttavastikin tämän ilmiön psykologisia ja fysiologisia syitä sekä tämän prosessin kulkua erilaisissa foneettisissa asemissa ja eri murteissa.

¹⁵ József Dombrovskyn ja Sándor Jánoskan suullinen ilmoitus.

¹⁶ Permjakissa ja votjakissa tämä voi jäädä poisikin.

puuttuu joko unkarin tai permiläisten kielten edustaja. Esim. *kebel* 'pov' *kēmpli* ~ *kēpal* 'puvunetumuksen helma' (NyH⁷ 159); *eb* 'koira' ~ ostj. *āmp*, *āmp*, vog. *āmp* 'id.' (NyH⁷ 42); suom. *ampu-* ~ votj. *ib-* 'id.' (ib.).

Päätteissä: komparatiivin *-mp*-tunnuksessa: unk. (vanha kirjak.) *idösb* 'vanhempi', *fejérb* 'valkeampi', *nagyobb* 'suurempi' jne., syrj. (Wied.) *kańeb* 'verstohlen' (*kań*, *kań*, *kań*, *kańön* 'im Stillen, verstohlener Weise'); (Wichm.) **edeb*: *edebtinj* 'stärker, heftiger werden' (*ed* 'Hitze, Wärme, Kraft, Anstrengung' (FUF I 190); (Wichm.—Uot.) Ud *koreb* 'blattreich, dichtbelaubt' (*kor* 'Blatt') (lisäesimerkkejä ks. Wichm., ib.; Uotila, Kons. 86—7; Kövesi, Ósi képzók a permi nyelvekben (käsik.) (vrt. suom. *parempa-*, lpN *nùorà'p* 'nuorempi' jne.; NyH⁷ 107).

Unkarissa ja permiläisissä kielissä esiintyvät nasaalin sisältävät muodot (unk. *homþ*, *domb* 'kukkula'; permiläisistä kielistä on esimerkkejä Uotilalla, Kons. 360—2) ovat syntyneet erikseen kummallakin taholla ja ne selittyvät murteiden erikoiskehityksen, regression tai myöhäisen konsonanttien yhtymisen kautta syntyneiksi.¹⁷ (Permiläisten kielten suhteen ks. Uotila, ib.)

**nt* > unk. *d*, permiläisten kielten *d* (*t*)

Sananvartalossa [On hyvin vähän sellaisia etymologioita, joilla on vastine sekä unkarissa että permiläisellä taholla]: esim. *köd* 'sumu' ~ votj. *kid*: *tšij-kid* 'ohut sumu, usva' (*tšij* 'savu') (vrt. sam. *kinta* 'savu') (NyH⁷ 141, FUV 26); *fed*, *föd* ~ vog. *pent-*, *pánt-*, *pant-* 'zumachen'; ostj. *pent-* 'id.'; syrj. *pedni* 'zumachen, zuschliessen, bedecken'; votj. *podini*, *podni* 'zumachen' jne. (Toivonen, NyK L 453; NyH⁷ 149; FUV 78). Verbien *tud-* 'tietää' ~ syrj. *ted-*, votj. *tod-*; suom. *tunte-* (sam. *tumdäu* 'saada tietää'); *ad-* 'antaa' ~ syrj. *ud-* 'juottaa, kestitä', votj. *ud-* 'juottaa, ojentaa juomaa, kestitä juomalla' jne.; vog. *onpas* 'avustus', ostj. *ońtas* 'avustus, korvaus' *d*-ainesta pidetään tavallisesti suom.-ugr. **mt*-yhtymän jatkajana (NyH⁷ 41; FUV 63—4, 72), mikä käsitykseni mukaan kuitenkin vielä kaippaa tutkimista.

Suom.-ugrilaiseen **nt*-yhtymään palautettavilla *lúd* 'hanhi', *had* 'ihmisryhmä', *ideg* 'jänne' -sanoilla samoin kuin suom.-ugrilaisesta **mt*-yhtymästä selitetyillä *odu* 'ontelo' ja *vad* 'villi' -sanoilla ei ole permiläisissä kielissä vastineita (vrt. NyH⁷ 40—41).

Muutamista permiläisen vastineen sisältävistä etymologioista puuttuu unkarin vastine, esim. syrj. *öd* 'into; voima; vauhti', votj. *edj* 'voima' ~ suom. *into*; votj. *šed* 'musta, likainen', syrj. *šed* id. ~ suom. *sonta*; syrj. *kud*: *šin-k.* 'silmäluomi' suom. *kante-* (NyH⁷ 40—1; FUV 149); syrj.-votj. *gid* 'Schafstall', suom. *kent(t)ä*; syrj. *bed*, votj. *bodj* ~ tšer. *panď* 'Stock, Stab' (Lakó, Soinn. klus. 23) ~ (?) unk. *bot* (Wichmannin mukaan voisi ajatella sen kuuluvan permil. yhteyteen; käsik.).

Päätteissä (ordinaaliluvuissa, deminutiivi- ja frekventatiivisuffikseissa) esiintyvistä unkarin ja permiläisten kielten *d*-vastineista (permjakkimurteissa ja votjakissa myös *t*) on runsaasti aineistoa (ks. NyH⁷ 63, 94—5, 99; Györke, Die Wortbildungslehre des Uralischen 51—; Uotila, Kons. 92—102; Kövesi, käsik.). Esim.:

¹⁷ Nykyisin jo kielen ilmiöiden tutkimuksessa otetaan huomioon niiden riippuvuus koko systeemistä, ilmiöiden historiallinen ja sosiaalinen tausta.

unk. *harmad*, syrj. *kuimēd*, votj. *kuinmeti*, suom. *kolmante-* (NyH⁷ 99); unk. *szád*, votj. *śu: śu-kwaśmem* 'das Dursten, das Mundtrockensein'; vog. *sünt* 'Öffnung, Mündung' (Paasonen, Beitr. 212, FUV 58). (Permiläisissä kielissä poikkeuksellisesti esiintyville nasaalin sisältäville muodoille on Uotilalla selitys, Kons. 362—5.)

**ηk* > unk. *g*, permiläisten kielten *g* (*k*)

Sananvartalossa: unk. *ág* 'oksa' ~ syrj. *vug* 'ripa, korva', votj. *vug* 'id.'; tšer. *oηgo* 'ripustin, (astian) korva, mäystin'; suom. *onke-* (NyH⁷ 39; Lytkin, Voprosi jaz. 1953/5 s. 58; toisin Collinder, joka ei *ág*-sanaa mainitse lainkaan ja palauttaa eräisiin indoeurooppalaisiin alkumuotoihin suomen *onki* ja permiläisten kielten *vug*-sanat FUV 134, 139). Etymologian epävarmuudesta ks. vielä SKES 55, 432; unk. *mög-* ~ syrj. Lu. *meg* 'Krümmung des Flusses'; votj. *meg* 'ein hinter mir od. beiseite liegender Ort'; vog. *moñχēlti* 'umringen' jne. (vrt. Wichmann, FUF XVI 200; Uotila, SChr. 116); (?) *bog* ~ syrj. *bugil* 'Buckel; Kugel'; vog. *pūñχlāp*; ostj. *p'ūñkāl* (Wichmann, FUF XIV 96). (Etymologian epävarmuudesta ks. E. Itkonen, UAJb. XXVIII 74 ja Lakó, Soinn. klus. 14). *segit* 'auttaa', *vág* 'hakata' ja *dug* 'tunkea' -sanoilla ei ole permiläisissä kielissä vastineita (vrt. NyH⁷ 39; FUV 113, 120).

Päätteissä (frekventatiivisuffiksina, deverbaalisena ja denominaalisena nomininjohtimena) esiintyvistä *g*-aineksesta on runsas esimerkistö (ks. NyH⁷ 65, 88, 92¹⁸; Györke, Wortb. 58—; Kövesi, käsik.).

Frekventatiivijohtimella *g* on muodostettu sekä unkarissa että permiläisissä kielissä etupäässä ääntä jäljitteleviä ja kuvaavia verbejä, deverbaalisella *g*-nomininjohtimella nomen actionis ja nomen acti -muotoja. Esim. unk. *csattog*, *pattog*, *berreg*, syrj. (Wichm.—Uot.) *tsolgini* 'rieselnd strömen', *bolgini* 'schwätzen, plappern', votj. (Wichm.) *G džorgi'li*, *džolgori* 'Sperling' ~ syrj. *džolgini* 'zwitzchern' (WChr.² 54; (lisäesimerkkejä: Kövesi, käsik. Huomiota ansaitsee funktioidenkin samuus!); unk. *harag* 'kiukku', *világ* 'maailma', *boldog* 'onnellinen' ~ syrj. *koreg* 'pyyntö' (< *kor-* 'pyytää'); *poleg* 'pelko' (< *pol-* 'pelätä'); votj. *śieg* 'ruoka' (*śi-* 'syödä') jne. (NyH⁷ 89).

**ńś* (*ńśś*, *ńśś*) > unk. *gy*, perm. *ž* (*dž*)

Oletetussa suom.-ugrilaisessa **ńś* (*ńśś*) -yhtymässä tapahtuneen denasalisaation lopputulos on unkarissa ja permiläisissä kielissä erilainen. Permiläisissä kielissä nasaalin ja klusiilin yhtymässä tapahtunutta kehitystä vastaten jälkikomponenttina esiintynyt spirantti on soinnillistunut nasaalin kadotessa: **ńś* (*ńśś*) > *ž* (*dž*); **ńś* > *ž*. Unkarissa taas esiintyy *gy* (? *ngy*) -asu.

Sananvartalossa: unk. *agyar* 'torahammas' (~ *acsarkodik* 'raivota') ~ syrj. *vodžir*,

¹⁸ On huomattava, että Szinnyei palauttaa vain frekventatiivisen *g*-suffiksin ja deverbaalisen *g*-nomininjohtimen **ηk*:hon, mutta denominaalisen *g*-nomininjohtimen (*balog*, *jog*, *kéreg*) sgr. *-kk* ~ *-k*:hon (NyH⁷ 92). Tämä palautuu kuitenkin **ηk*:hon samalla tavoin kuin deverbaalinen nomininjohtin (*harag*, *förgeteg*, *boldog* jne.) eikä siis ole *k*:n soinnillistumisen tulos. Kantasanoista *bal*, *já*, **kér* ei ole esiintynyt *k*:llista johdosvarianttia; vrt. sen sijaan *csergeteg* ~ *csergetek*, *avadék* ~ *avatég* jne. (vrt. Szinnyei, NyK XLVI 161; Bartha, Szóképzés 71—2).

votj. *vadžer*; vog. *ańsar*; ostj. *ánžàr* (NyH⁷ 45; FUV 71); unk. *légy* 'kärpänen', *leđz* 'paarma', votj. *luđz*, *luž* (NyH⁷ 45; FUV 95); unk. *húgy* 'tähti' ~ syrj. *kođžu*, *kođzul*, votj. *kiđžili*, *kižili*; vog. *kónś*, *χōs* (sam. *kindžikei*, *kinsiki*) (NyH⁷ 141; FUV 15); unk. *hugy* ~ syrj. (Wied.) *kudž* ~ *kudžal*, votj. *kižž* 'Urin'; vog. *χunś* jne. (Paasonen, Beitr. 171, FUV 29).

Päätteissä: esiintyy *d* ja *t*-johtimien tavoin etupäässä kasvinnimistä johdetuissa paikannimissä, esim. *Szilvá|gy* 'luumu', *Szil|ágy* 'jalava', *Kóró|gy* 'kuivunut oksa', *Egre|gy* 'leppä', *Nyár|ágy* 'poppeli'. Sporadisesti se esiintyy appellatiiveissakin: *jobbágy* 'maajorja', *ormágy*, *szógy* 'siili' (vrt. Bartha, Szóképzés 104 ja siinä mainittua kirjallisuutta) sekä pronominikantaisissa adverbissa *így*, *úgy*, *hogy* (vrt. I. Sebestyén N., NyK LII 9; Pais, MNy LIV 57—).¹⁹

Huomiota herättää, että unkarin *gy*-aineksen permiläiset vastineet, *-ž* (*-dž*)-aineokset, omaavat johtimina samat funktiot, esim. kasvinnimissä syrj. (Wichm.) I Ud Le *zeridž* 'Schachtelhalm (equisetum)' (*zer* 'Hafer') (Uotila, Kons. 158); (Wichm.—Uot.) Ud *tolidž* 'eine ziemlich hohe Wasserpflanze, erinnert an die wachsende Zwiebel', votj. (Wichm.) S M *emedž* 'Himbeere' mordvan *inžezh* (Uotila, Kons. 243 ja siinä mainittua kirjallisuutta; Györke, MNy XXXVI 40)²⁰; pronominikantaisissa adverbissa: syrj. V S *sidž* 'so, ebenso' (< *si* 'er, sie, es'); *ki_dži* 'wie' (*ki*: *ki-min* 'wieviel'); votj. (Wichm.) *ki_dži* 'wie'. (Esimerkkejä ks. Uotila, Kons. 155; Toivonen, Affr. 174; I. Sebestyén N. ja Pais, mt.).

Kysymys suomalais-ugrilaisen **nś* (**nłś*) -yhtymän jatkajista liittyy yhteen suomalais-ugrialaisten kielten vaikeimpaan ja vielä tähän mennessäkin selvittämättömään probleemiin, affrikaattakysymykseen. Tästä olen yksityiskohtaisesti kirjoittanut lähiaikoina ilmestyvässä monografiassani, missä viitataan siihen mahdollisuuteen, että niin permiläisten kielten kuin unkarinkaan affrikaatat eivät olisi oletettujen suomalais-ugrialaisten affrikaattojen suoranaisia jatkajia, vaan erikoiskehitymiä kummallakin taholla (kantapermissä ja esiunkarissa). Tästä syystä ne saattavat kehityksensä myöhemmissäkin vaiheissa poiketa odotetulta kehityslinjalta. Permiläisissä kielissä denasalisaation tuloksena syntyi säännönmukaisesti *ž* (*dž*), unkarissa taas *gy*. Tämän unkarin *gy*:n, joka kauan sai odottaa selvitystään — itse ajattelin sen yhteydessä äännesubstituutiota —, tiedämme jo Kniezsan vakuuttavan selityksen perusteella (MNy LVIII 311) olevan *dž*:nä ääntyneen kantaunkarin affrikaatan keskiunkariin sijoitettava jatkaja. (Saman selityksen esitti jo aikaisemmin Béla Kálmán luennoillaan.) Tämä äänne muuttui spiranttiaineksen kadottua *d*:ksi ja sitten *gy*:ksi. Lainasanat todistavat, että tämä *dž*:n kaltainen äänne on todella kuulunut kantaunkarin, muinaisunkarin ja kenties vielä keskiunkarinkin äännesysteemiin. Tämä näkyy osseettilaisista, bolgaarilaisista ja slaavilaisista lainoista. Esim. unk. *tölgý* 'tammi' < oss. ~ iron. *töldz*, dig. *toldzæ* (vrt. Joki, SUST 125 s. 147 2. huom.; Moór esit-

¹⁹ Toisin Mészöly: MNy XXXV 150; NéNye. I 337; NyK XLVIII 62 ja Bárczi, Bevezetés a nyelvudományba, jotka katsovat *gy*:n syntyneen sgr. **l*:n affrikoitumisen tiestä.

²⁰ On mahdollista, että johdin sai tämän funktion kasvien ja marjojen nimissä esiintyvän *-edž*, *-idž*-johtimen analogiaan nojautuen, esim. syrj. (Wied.) P *komidž* 'Lauch' ~ vog. *kośśm*; unk. *hagyma*; syrj. I *pelidž* 'Vogelbeere' suom. *pihlaja*; unk. *fagyal* (Uotila, Kons. 157—8, 170). Vakiinnuttuaan se mahdollisesti siirtyi esiunkariin *-dž*-asussa.

tää lainauksen suunnan toisin, ALH VI 330); bolgaarilaiset sananalkuisen ž:n sisneet sanat *gyalom* ’Zuggarn’, *gyapjú* ’Wolle’, *gyékény* ’Binse, Binsendecke’, *gyűrű* ’Fingerring’, *gyertya* ’Kerze’ jne. (vrt. Gombocz, BTL 74—83); slaavilaisperäinen *lengyel* ’puolalainen’: muinaisven. *lędžanb* (< *lędo* ’kesanto’ + *-janinb*, kansannimien muodostukseen käytetty päätte) (vrt. Kniezsa, MNy XLIII 243, Szljöv. 313; lisäesimerkkejä ks. Kniezsa, MNy LVIII 310—11). *dž*, *dž*, *ž* -äänteen sisältäneiden sanojen lainausaikana unkarin *gy* voitiin vielä ääntää *dž*:nä; unkarin äännesysteemiin sopeutuneet lainasanat ottivat osaa siihen ääntenmuutokseen, jossa *dž* > *d* > *gy*.

2. Nyt on vielä määritettävä, milloin tämä tendenssi syntyi ja toteutui, sekä selvitettävä, millä tavoin se kahdessa sukukielessä, tai kieliryhmässä, toteutui. Tarkoitus on tähänastisen perusteella osoittaa näiden kahden kielimuodon vuorovaikutus todelliseksi tai ainakin todennäköiseksi. Oli jo puhe siitä, että permiläiset ja esiunkarilaiset joutuivat ananjino-kulttuurin kannattajina ensimmäisellä ajanlaskuamme edeltäneellä vuosituhannella kiinteämpään kosketukseen toistensa kanssa. Oli myös puhe siitä, että tämä yhteys ei esiunkarilaisten hitaan lounasta kohti suuntautuneen vetäytymisen aikana katkennut, vaan säilyi aina ajanlaskumme 7. vuosisadalle. Tästä pitkäaikaisesta kosketuksesta todistavat yhteiset sanat (erityisesti kasvinnimet), äännehistorialliset ilmiöt sekä muoto-opilliset ainekset (vrt. vielä Gy. László, mt. 30). Tämä viimeinen vuosituhat lienee ollut merkittävin unkarin kielen, siis esiunkarin kielimuodon permiläispiirteiden muodostumiselle.

Tähän kauteen voidaan ajoittaa denasalisaatiotendenssin syntyminen permiläisten asumalla alueella ja sen leviäminen esiunkarin puhujien asuma-alueelle.²¹ Samaa aikaan voidaan kumminkin sijoittaa tämän tendenssin sammuminenkin, sen päätös.

Jälkimmäiseen tapahtumaan on kummassakin kielimuodossa paljon vankempia kiinnekohtia kuin edelliseen.

Ajanlaskumme 7. tai 8. vuosisadalle tultaessa denasalisaatio lakkaa kummassakin sukukielessä tai kieliryhmässä, sillä tämän ajan jälkeisissä lainasanoissa nasaali on säilynyt. Tästä ovat todisteina unkarin kieleen ennen maahantuloa saadut turkkilaiset ja slaavilaiset lainasanat sekä permiläisiin kieliin tämän ajan jälkeen saadut vepsäläiset ja tšuvassilaiset lainat. Esim.:

1) unk. *kender* (*kendiir*) < muinaistšuv. **kändir* (vrt. osm., uig., alt., tel., leb., sor.) ~ kuman. *chendir* ’der Hanf, der Flachs, das Hanfgewebe’; *tengely* < muinaistšuv. **tiŋgil* (vrt. osm. *diŋgil* ’die Radachse’, mong. *terŋelik* ’l’essieu de la charrette’); *tenger* < muinaistšuv. **tängir* (vrt. uig. *tängiz*, kuman. *tengis* ’Meer’) (vrt. Gombocz, BTL²² 92, 128). Nämä sanat ovat voineet lainautua unkariin jostain jo kuolleesta turkkilaisesta kielestä, otaksuttavasti Baskiriasta Levediaan suuntautuneen vaelluksen aikana.

²¹ Paisin mukaan tämä tendenssi levisi »permiläisestä murteesta» »ugrilaiseen» (Nyelvt. Ért. V 64).

²² Samoin varhemmassa tutkimuksessaan: »Honfoglalás előtti török jövevényyszavaink» 60, 85; myöhemmässä tutkimuksessaan hän kuitenkin ajattelee *kender* ja *tengely* -sanojen uigurilaista alkuperää mahdolliseksi.

Nasaali on säilynyt myös vanhimmissa slaavilaisissa lainasanoissamme. on jo mainittu *lengyel*-nimi, jonka olemme voineet saada Etelä-Venäjän aroilla vaeltaessamme siellä asuneilta slaavilaisilta (muinaisvenäläisiltä) kansoilta. Lainasanat *gomba* 'sieni', *galamb* 'kyyhkynen', *donga* 'tynnyrin lauta', *dorong* 'seiväs' ja monet muut voidaan ajoittaa jo maahantulon jälkeiseen aikaan; joka tapauksessa ne ovat lainautuneet ennen slaavilaisiin kieliin 11. vuosisadalla ilmaantuvaa denasalisaatiota.

2) Permiläisissä kielissä denasalisaatioilmion päätyminen sattuu yksin permiläisten kansojen eroamisen kanssa, joka on totuttu ajoittamaan Volgan bolgaarien valtakunnan muodostumisen jälkeisiin aikoihin, siis ajanlaskumme 8. vuosisadalle.²³ Permiläiskieliin erikseen saaduissa lainoissa on nasaaliaines säilynyt. Esim. syrj. Ud *karandis* 'Zuber' < veps. *kerandez* 'id.'²⁴, votj. S *kemdele*, *kandelem*, (Wied.) *kangelem* 'Zeuge' < tšuv. *kündelän* 'id.'; (Wichm.) MU *tiŋgīli*, (Isl.) J *tiŋgīli* jne. 'Achse (eines Rades)' < tšuv. (Ašm.) *tengal* 'id.' (unk. *tengely*) (vrt. Wichm., TLP 71, 107; Lytkin, Ist. Gr. 92).

On kiintoisaa, että permiläisten yhteisajan viime vaiheessa denasalisaatio on ilmeisesti vielä ollut elävä, sillä silloin lainautuneet bolgaarilaiset sanat ovat ottaneet osaa tähän äännekehitykseen, esim. syrj. (Wichm.) Ud V Peč S *gob*; votj. G M J *gubi*, MU *gibi* 'Pilz, Schwamm' < tšuv. (Ašm.) *кѣмѣ*, *kĭmѣ* 'id.'; syrj. *kud* 'Korb, Schachtel, Kasten' ~ votj. G *kudĭ* '(Saat)korb' < tšuv. (Ašm.) *kundĭ* 'Korb von Rinde' (vrt. Wichm., TLP 57, 76, 129, 139; Moór, ALH II 425 1. huom.; Lytkin, Vopr. 1953/5 s. 61; Ist. Gr. 91—2).

Tämä viittaa siihen, että mahdollisesti juuri ero, siirtyminen vanhalla asumal alueelta uuteen ympäristöön on saattanut tukahduttaa tämän tendenssin, jota fysiologisten ja psykologisten edellytysten ohella pitkäaikainen maantieteellinen läheisyys oli ollut omiaan säilyttämään molemmissa kielimuodoissa.

Unkarin denasalisaatiotendenssin Elemér Moór olettaa sammuneen vuoden 650 vaiheilla. Kuten hän huomauttaa, tämä sammuminen on tapahtunut ennen ensimmäisten turkkilaisten lainasanojen ilmaantumista (Nyr LXXIII 80). Hänen ilmoittamansa ajankohta vastaa suurin piirtein omaa käsitystänikin, erona on kuitenkin se, että en pidä mainittuja turkkilaisia lainasanoja (*kender* 'hamppu', *tengely* 'akseli', *tenger* 'meri') näiden lainojen ensimmäiseen vaan toiseen kerrostumaan kuuluvina. Ensimmäiseen kuuluvat sanat *hód* 'majava', *hattyú* 'joutsen', *szó* 'sana', jotka jo ugrilaisena yhteisaikana, siis ensimmäisellä ajanlaskuamme edeltäneellä vuosituhannella, on lainattu »turkistien» läheisyydessä asuneilta turkkilaisilta (? altalaisilta) kansoilta (vrt. Ligeti, Möst. 54—; Bárczi, I. Osz. Köz. II 349; M. Kispál Sz., mt. 361), joihin on voitu olla kauppasuhteissa. Näihin vanhoihin kosketuksiin nähden muutamilla tutkijoilla on verraten skeptinen asenne (esim. Paasonen, FUF II 102; Kannisto, FUF XVII 235; E. Moór, ALH VIII 70—, 255—; jossain määrin

²³ Tämä ajankohta on E. Molnárin mukaan sama kuin unkarilaisten Baskirian vaiheen päättymisaika (Östört. 127).

²⁴ Vrt. Zsirai, Fgr. Rok. 212, Lytkin, Историческая грамматика Коми языка 91 = Ist. Gr.; Из истории словарного состава пермских языгов (Вопросы языкознания 1953/5, 65 = Vopr.) Вепско-карельские заимствования в коми-зырянских диалектах, 183.

myös Péter Hajdú, Fgr. népek és nyelvek 80). He pitävät niihin liittyviä historial-
tietoja epäiltävinä, epävarmoina, ja kielen todisteita riittämättöminä. Jos kuitenkin
nykyisissä tutkimuksissa yhä voimistuva käsitys ugrilaisten kansojen muinaisten asu-
ma-alueiden ulottumisesta Uralin toisellekin puolelle²⁵ saa yleisesti vastakaikua
muinaistutkijain ja kielentutkijain taholta, saattaa kysymys näistä muinaisista kos-
ketuksista uuteen valoon lukuisia kielitieteen, kulttuurihistorian, kansatieteen ja
antropologian ongelmia.

Tässä käsiteltyyn kielen ilmiön alun ajoituksen kannalta on kahden sanan alkuperä
erityisen tärkeä. Nämä sanat ovat *hód* ’majava’ ja kansannimi *ugor*.

1) Edellistä useimmat tutkijat pitävät ugrilaiselta yhteisajalta peräisin olevana
lainsanana (ks. esim. Gy. Németh, NyK XLVII 77; Zsirai, NyK XLVII 449
huom.; Bárczi, I. Oszt. Közl. II 348—49), tarkemmin aivan ananjino-ajan
alusta tai sitä edeltävältä ajalta (ks. P. Hajdú, MKE 44; toisin Kispál Sz., mt.
362, joka ajoittaa turkkilaiset lainat ananjino-kauden loppuun, 4.—2. vuosisadalle).

Unkarin *hód*, ostjakin *χυδιλ* ’Maulwurf’, vogulin *χῦντέλ*, *khontél* ’Biber’ -sanojen
originaali on turkkilainen **qund*-kantainen sana, vrt. kirg., osm., tsag. *qunduz*
’Biber’, (kirg.) ’Fischotter’ jne., tsuv. *χῆνδῆρ* ’majavannahka’ (vrt. Bárczi, mt. 349).
Tämä sana tuli ugrilaisille kaupankäynnin mukana ja syrjäytti ugrilaisista kielistä
tabusanana käytöstä jääneen suom.-ugrilaisen *majava*-sanana. Samaa mieltä on E.
Moórkin, vaikka hän ei tätä sanaa äänneopillisista syistä turkkilaisena pidäkään,
vaan liittää sen johonkin tuntematonta alkuperää olevaan aasialaiseen metsästäjä-
ja kalastajakansaan (*por*-fratrian muodostajiin), kuten useita muitakin etymologiaal-
taan tuntemattomia ugrilaisia sanoja (ALH VIII 71—2, 253—72). Sen verran voi-
daan joka tapauksessa todeta, että lainauksen aikoihin suom.-ugrilainen **nt*-yhtymä
oli ugrilaisten esiunkarilaisten murteessa jo muuttunut *nd*:ksi, siis ehtinyt denasali-
saation ensimmäiseen vaiheeseen. Täten tämä turkkilainen tai altailainen lainasana
sopeuduttuaan esiunkarin murteen äännesysteemiin osallistui denasalisaatio-
prosessin myöhempiin vaiheisiin (**nt* > **ḍ* > *d*). Samoin Bárczi, MNY LVIII
4—5.

ugor-nimen johtuminen bolgaarilais-turkkilaisesta heimonnimestä *onogur* (Zsirai,
Fgr. Rok. 144) ja sen samastuminen Herodotoksen mainitsemaan kansannimeen
jyrka voi selityksissä vielä olevista hämäristä kohdista huolimatta merkitä sitä, että
tässä meillä on jälki muinaisista ugrilais-turkkilaisista kosketuksista. Tämä saattaa
olla arvokas lisä määrittäessä denasalisaatioilmiön alkamisaikaa; ainakin se täy-
dentää tähänastista vaatimatonta todistusaineistoa.

On valitettavaa, että juuri tähän ajankohtaan tai tätä hiukan edeltävään ajoitetta-
vien iranilaisten (skyyttalaisten, sarmaattilaisten) lainasanojen joukossa ei ole nasaali-
tai klusiiliyhtymän (tai sibilanttiyhtymän) sisältäviä²⁶, vaan pelkästään sellaisia, jotka

²⁵ Tästä ks. Zsirai, Fgr. Rok. 150; Györfy, 1951 yliopistossa 2. lukukautena pidetyt luen-
not; M. Kispál Sz., I. Oszt. Közl. II 362; P. Hajdú, MKE 21; Fgr. népek és nyelvek 38; E.
Molnár, mt. 101; viimeksi Gy. László, mt. 25—7, 111—, joka on Tomaschekiin ja Harmattaan
nojautuen uudelleen arvioinut Herodotoksen ja Hellanikoksen tietoja sekä ottanut huomioon
Neuvostoliiton arkeologian tulokset.

²⁶ Mahdollisesti *ág*-sana, jos suomen *onki* kuuluu syrj.-votj. *vug*-sanana yhteyteen (ks. edellä).

valaisevat suom.-ugrialaisten sanansisäisten tai -loppuisten klusiilien kantau-
edustusta: soinnittomien klusiilien soinnillistumista tai spirantoitumista. Tällaisia
ovat esim. *fizet* 'maksaa', *tiz* 'kymmenen', *száz* 'sata', *nemez* 'huopa', *büz* 'lemu'.
Denasalisaatioprosessin kronologian määrittämisessä näilläkin on kuitenkin tärkeä
osuus. Ne kuuluvat siihen iranilaisten lainasanojen vanhaan, mahdollisesti kanta-
iranilaiseen tai muinaisiranilaiseen kerrostumaan, joka viittaa kauppakosketuksiin,
ja nekin on siis ajoitettava ananjino-kauden alkamisaikaan tai tätä ajankohtaa edel-
täneeseen vaiheeseen.²⁷ Tätä myöhempään ajankohtaan on sijoitettava denasali-
saatio-ilmion alku tai ainakin sen ensi vaihe (**mp* > **mb*, **nt* > **nd*, **ηk* > **ηg*; ks.
tästä Moór, ALH II 75—6; Lakó, Soinn. klus. 20—; Bárczi, MNy LVIII 4). Muusa-
tapauksessa nasaaliyhtymistä syntyneet soinnilliset klusiilit olisivat spirantoituneet.
Niiden säilyminen tältä todistaa, että suomalais-ugrialaisten soinnittomien klusiilien
muuttuessa spiranteiksi näitä vielä edelsi nasaali tai ainakin nasaalistunut vokaali.²⁸

Jos siis nämä kantairanilaiset lainasanat osoittautuvat aikaisemmin kuin 8. vuosi-
sadalla ennen ajanlaskuamme saaduiksi, on denasalisaation alku ajoitettava 8. vuosi-
sadadan jälkeisiin aikoihin.

Täten siis iranilaisetkin lainasanat ovat johdattaneet meidät samaan ajankohtaan,
johon turkkilaisten lainasanojen vanhimpaan kerrostumaan kuuluvat *hód* ja (?)
ugor -sanatkin viittasivat, nimittäin ananjino-ajan alkuun.

2) Tätä ajankohtaa osoittavat permiläistenkin kielten kantairanilaiset lainat, jotka
permiläisen yhteisajan varhaisvaiheessa, siis ajanlaskuamme edeltäneen ensimmäisen
vuosituhannen ensi vuosisatoina, saatiin kieleen. Näitä ovat esim.

syry. (Wied.) *pad*: *pad-vež* = *tuj-vež* 'cross-roads'; *pad-vežōn*, *tuj-vežōn* 'crosswise'
(*tuj* 'way, path'; *vez* 'cross') ~ ostj. *pənt* 'way' ~ skr. *panthan-*, *panthā-* 'road, way,
path' jne. (Collinder, FUV 135; tästä sanasta ks. vielä Lytkin, Vopr. 1953/5 s. 59,
Ist. Gr. 91); (?) syry. *pydōs*, *pydes* 'bottom; sediment, grounds', votj. *pydes*, ostj.
pundaš 'bottom, the lowest (or hindmost) part' ~ pali *bundha* = skr. *budhna* 'bottom,
depth, lowest part' jne. (FUV 135; iranilaista alkuperää epäilee E. Itkonen, FUF
XXVIII 78); votj. *egir*, syry. *egir* 'hiili' ~ muinaisint. *añgārā* 'id.' (vrt. Lytkin, Vopr.
1953/5 s. 59).

Votjakin *andan*, syryjäänin *jemdon* > vog. So *jēmtan*, YL *jemtan* 'teräs' -sanaa pitää
Joki myöhäisenä osseettilaisperäisenä kulttuurisanaan, joka tuli silloin permiläisiin
kieliin, kun denasalisaatiotodendensi oli jo ohitse (SUST 125 s. 149—50). Tämä
kuuluu jo siihen *n u o r e m p a a n i r a n i l a i s e e n* (osseettilaiseen) lainasana-
kerrostumaan, joka muun muassa *ezüst* 'hopea', *kard* 'miekka' ja *vért* 'panssari'
-sanoilla rikastutti esiunkaria ja permiläismurteita samanaikaisesti kun levisi rau-
dan ja muiden metallien (kullan, hopean, lyijyn) käyttö.²⁹ Otaksuttavasti nämä

²⁷ Harmattan mukaan lainautumiset kantairanista loppuivat 8. ajanlaskuamme edeltä-
neellä vuosisadalla (Nyelvt. Őrt. V 29).

²⁸ Jälkimmäiseen mahdollisuuteen viittaa Bárczi, mt. 4. Samoin jo aikaisemmin E. Moór,
ALH II 425.

²⁹ Tätä iranilaisten lainasanojen myöhempää kerrostumaa Joki käsittelee erittäin vakuut-
tavasti mainitussa tutkimuksessaan (SUST 125 s. 150—7).

sanat lainautuivat ennen näiden kahden kansan eroamista tai heti sen jälkeen, v
lusten alkaessa.

Ugrilaisissa kielissä esiintyvä vanha turkkilainen lainakerrostuma puuttuu permiläisistä kielistä, mikä todistaa sitä, että tämä vaikutus ulottui välittömänä vain Uralin molemmilla rinteillä eläviin ryhmiin,³⁰ mutta ei tavoittanut enää permiläisiä.

Kaiken edellä esitetyn perusteella ei mikään estä sijoittamasta denasalisaation syntyäaikaa kahdeksannen ajan laskuamme edeltäneen vuosisadalla d a n t i e n o i l l e.³¹ Tendenssin keskus on saattanut olla permiläisten asumalla alueella, ja se on levinnyt täältä sille ugrilaisen ryhmän vyöhykkeelle, missä unkarilaisten esi-isät asuivat. Tämän tendenssin on oletettava sammuneen 7. tai 8. vuosisadalla, jolloin alkoi näiden kansojen itsenäinen elämä.

Tämän äänne muutoksen kulku on nähdäkseni ollut juuri Moórin, Lakón ja Bárczin luonnehtiman kehityslinjan mukainen. Denasalisaatiota on edeltänyt konsonanttiyhtymän klusiilin tai spirantin soinnillistuminen. Ei ole todistettavissa, onko tähän myöhemmässä vaiheessa liittynyt edeltävän vokaalin nasaloituminen (tästä ks. Moór, Nyr LXXII 24; Bárczi, MNy LVIII 5). Tosin itämerensuomalaisten kielten analogiset ilmiöt (edellä esitetyt karjalan ja vepsän muodot) tukevat tätä oletusta, mutta kehityksen tätä astetta ei voi havaita permiläisissä kielissä eikä liioin unkarissa. Syrjäänissä kylläkin esiintyy velaarinen illabiaalivokaali (*i, e*) **mp*, **nt*, ja **ŋk*-yhtymistä syntyneiden *b, d*, ja *g*-konsonanttien edellä, mutta vain johtimissa ja näissäkin nämä vokaalit murteittain vaihtelevat *i:n* ja *e:n* kanssa; esim. (Wichm.) Ud V S *tureb*, I AI *tureb* 'Schneegestöber, Schneesturm'. Vastaavassa asemassa votjakissa on tavallisesti palataalinen illabiaalivokaali, esim. (Wichm.) U MU J M G *dumet*, (Munk.) S K *dumät* 'Band, Kette, Strick' (vrt. Uotila, Kons. 86, 98; lisäesimerkkejä ks. Kövesi, käsik.).

Tämä samoin kuin kysymys denasalisaation perimmäisistä syistä jää vielä vaille vastausta. Toistaiseksi emme tiedä, onko oletettava vierasta vaikutusta³² vai jonkinlaista kielen omista edellytyksistä aiheutunutta kehitystä, pyrkimystä yksinkertaisempaan, helpompaan ääntämykseen.

³⁰ Vrt. Herodotoksen tuntemaan *argempaioik*-nimiseen kansaan (Gy. Györffy, mt. 22, 205 10. huom.).

³¹ Idullaan tämä saattoi olla jo suomalais-ugrilaisena aikana, tähän viittaavat itämerensuomen, lapin ja ugrilaisten kielten vastaavat ilmiöt.

³² Vrt. E. Moór, ALH II 15—, 424—6.

Über die »permischen« Züge des vorungarischen Dialektes

VON MAGDA KÖVESI-ANDRÁSSY

Verfasserin versucht die schon lange umstrittene Frage der permischen-ungarischen »engeren«. Beziehungen (die sog. »permischen« Züge oder Schicht der vorungarischen Sprache) von der Seite einer gemeinsamen Lauterscheinung: der Denasalisation zu erfassen und zu untersuchen.

Auf ähnliche Lauterscheinungen der näheren und ferneren verwandten Sprachen (baltisch-finnisch, obugrisch, lappisch, samojedisch) sogar nicht Verwandtsprachen (slawisch) hinweisend, lenkt sie die Aufmerksamkeit auf diejenigen Unterschiede hin, die geeignet sind, diese Erscheinungen von denen der permischen und ungarischen streng zu trennen. In den letztgenannten Sprachen bezieht sich die Denasalisation auf jede Nasalverbindung (*mp, nt, nk, ns, nš ~ nš*) usw. und hat zur Folge das Stimmhaftwerden des zweiten Komponenten, während sie in den vorherigen eine sporadische und von phonetischen oder mundartlichen Gründen abhängende Erscheinung ist.

Die vollständige Übereinstimmung im Verlauf des Prozesses ist weder ein Spiel des Zufalls noch eine Parallellentwicklung in den Sprachen der Permier und Ungarn, sondern — wie es Verfasserin auf die diesbezüglichen

historischen, kulturgeschichtlichen, ethnografischen und sprachgeschichtlichen Forschungen fussend —, mit Hilfe der iranischen, bulgarotürkischen und slawischen Lehnwörter der beiden Sprachen (bzw. Sprachgruppen) zu beweisen versucht — eine räumlich und zeitlich eng verknüpfbare Lauterscheinung. Die räumliche Beziehung ist durch die Nachbarschaft ihrer älteren (uralischen und finnisch-ugrischen) Wohnsitze schon seit dem III Jt. v. u. Z. gegeben und dass diese Beziehungen kulturelle und sprachliche Folgen hatten, dafür haben wir feste Beweise. Einer dieser Beweise ist eben die besprochene Lauttendenz, die Denasalisation, welche sich zeitlich dann abspielte, als die Beziehungen der Permier und Ugrier (bes. Vorungarn) enger und reger wurden und diese Zeit war die ananjinoische Periode und die darauf folgenden Jahrhunderte. Der nähere Zeitraum wäre nach der Beweisführung der Verfasserin die Zeit von der Mitte der ananj. Periode (V—IV Jh. v. u. Z.) bis zum VII—VIII Jh. nach u. Z. Der Abklang dieses Prozesses erfolgte nach der vollständigen Loslösung der beiden Volksgruppen.